

КУЛЬТУРА ДЕМОКРАТІЇ У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ

THE CULTURE OF DEMOCRACY IN THE CONTENT OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL TRAINING OF FUTURE MASTERS

У статті розкрито проблему формування культури демократії у змісті професійної педагогічної підготовки майбутніх магістрів. Проаналізовано сучасні дослідження порушеної проблеми, здійснено теоретичне обґрунтування ключових понять. Визначено, що демократизація університетської освіти сприяє утвердженню принципів гуманізму, свободи, рівноправ'я, забезпечує партнерські відносини між учасниками освітнього процесу. Здійснювати демократизацію освітнього процесу слід комплексно, дотримуючись відповідних педагогічних умов.

Ключові слова: культура демократії, демократизація, професійна педагогічна підготовка, освітній процес, майбутні магістри.

The article deals with the problem of forming a culture of democracy in the content of professional pedagogical training of future masters. The modern investigations of the problem are analyzed; theoretical substantiation of key concepts is carried out. It is determined that the democratization of university education promotes the establishment of the principles of humanism, freedom, equality, ensures the partnership between the participants in the educational process. Key concepts of democracy are considered by scientists as a social phenomenon that is formed and realized in interaction with other people, refers to the value sphere of the individual, determines behavior, worldview, affects the activity and personal self-realization.

It is proved that the culture of democracy in the educational process should be considered from the social and personal positions, namely: as a democratically determined set of norms and rules governing the system of social relations, activity, interpersonal interaction of subjects in an educational institution and outside it; as a personal quality that defines views, attitudes, ways of behavior, activity, interaction of subjects of the educational process on a democratic basis.

It is argued that the process of assimilation of democratic values should be carried out in accordance with cognitive, activity and cultural approaches. To democratize the educational process should be integrated in the appropriate pedagogical conditions, for example: to deepen the knowledge of future teachers about their rights and responsibilities, to stimulate partnership and cooperation between the participants in the educational process, to form values orientations of a democratic direction, and to realize democratization in direct practical activity.

Key words: democracy culture, democratization, professional pedagogical preparation, future masters.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти перебуває в умовах оновлення і спрямована на утвердження цінності кожної особистості на всіх етапах її розвитку. Модернізація освіти передбачає також удосконалення системи професійної підготовки майбутніх педагогів, яка має базуватися на гуманістичній парадигмі та принципах

демократизму і формувати актуальні для сучасності професійні та соціальні компетенції. Як зазначають сучасні дослідники, “суспільство має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставлення один до одного за типом – “рівний-рівному”, створювати якомога більш справедливий й рівні умови для одержання освіти кожною людиною” [8, с. 24]. Особливого значення це положення набуває під час моделювання навчального процесу в закладах вищої освіти.

У нормативно-правових документах, які регулюють організацію підготовки майбутніх фахівців для різних галузей господарства, акцентовано увагу на посиленні якості, доступності, незалежності, міжнародної інтеграції системи вищої освіти в Україні. Зокрема, в Законі України про вищу освіту декларуються демократичні тенденції в розвитку закладів вищої освіти, використовуються такі поняття як “академічна свобода”, “академічна мобільність” тощо. Наприклад, академічна свобода трактується як “самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом” [9]. Саме впровадження академічної свободи в освітній процес забезпечує визначений законодавчо рівень автономії закладів вищої освіти, сприяє утвердженню принципів демократизації в навчальній, науковій і методичній діяльності суб’єктів освітнього процесу (викладачів та студентів). Таким чином реалізується демократична місія університетської освіти і посилюється значення демократичних цінностей в процесі професійної підготовки фахівців різного профілю і майбутніх педагогів, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних наукових розвідок порушеної проблеми засвідчив посилення уваги науковців, як теоретиків, так і практиків, до особливостей засвоєння сучасною молоддю демократичних цінностей, як-от: на утвердженні принципів демократизму в системі освіти в руслі її реформування наголошують В.Андрущенко, О.Вишневецький, В.Кремінь, В.Мадзігон, О.Савченко, О.Сухомлинська, С.Щудла; теоретичні і методичні засади виховання культури демократії в учнівської і студентської молоді вивчають С.Кострюков, Г.Назаренко, О.Овчарук, Л.Ордіна, Л.Панченко, О.Тараріна та інші. Питання теорії і практики професійної підготовки майбутніх магістрів педагогічних спеціальностей досліджують В.Берега, В.Бобрицька, В.Бондар, Л.Зданевич, Н.Мачинська, О.Цюняк та ін.

Попри значну кількість наукових напрацювань, потребує уточнення категоріальний апарат порушеної проблеми і конкретні шляхи формування культури демократизму в майбутніх педагогів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність поняття “культура демократії в освіті” і дослідити педагогічні умови її впровадження в процес професійної підготовки майбутніх магістрів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях використовують різні поняття, дотичні до порушеної проблематики, як-от: “демократія”, “демократизм”, “культура демократії”, “демократичні цінності” тощо. Поняття “демократії” зазвичай використовується у політичному, громадянському контексті і визначає основоположні засади державотворення, управління, принципи суспільного устрою. Однак дедалі частіше цінності демократії вивчаються у психолого-педагогічному аспекті, оскільки саме освіта містить значний потенціал для засвоєння таких цінностей дітьми і молоддю.

Значний вплив на поширення демократизації освіти в Україні мають міжнародні проекти, програми, спрямовані на формування громадянських компетентностей особистості. Реалізація цих програм відбувається за підтримки Міністерства освіти і науки України, а також організацій з різних країн Європейського союзу. Наприклад, Швейцарсько-український проект “Розвиток громадянських компетентностей в Україні” (DOCCU) (2013–2017 рр.) покликаний удосконалити процес співпраці між органами державної влади, системою освіти та громадськістю для створення демократичного середовища у місцевих спільнотах [12].

Значний вплив на демократизацію шкільної освіти здійснює Європейський Центр імені Вергеланда в Україні, діяльність якого ґрунтується на Хартії Ради Європи для демократичного громадянства та з прав людини, ухваленій в 2010 році. Проекти Центру зосереджуються переважно на поширенні освіти демократичного громадянства серед учнівської молоді. З 2013 року було зорганізовано низку заходів, а саме: Молодіжний форум з демократії і прав людини (2013 р.), проект “Демократія та права людини в українських школах” (2014–2015 рр.), Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства “Демократична школа” (2016–2018 рр.) [10].

Проблеми демократизації професійної підготовки майбутніх педагогів порушуються у рамках проекту “Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині” (2018–2021 рр.). Мета проекту – підвищити якість педагогічної освіти України, Норвегії та Палестини через розвиток демократичної культури викладання суспільних, природничих, математичних та інших дисциплін, оновлення програм та методів навчання.

Наведені дані свідчать про посилення уваги міжнародних організацій та української спільноти освітян до проблем впровадження культури демократії в освітній процес, надання методичної допомоги та практичних рекомендацій для успішного формування громадянських та демократичних компетентностей педагогів, учнів, студентів та інших суб’єктів педагогічного процесу.

Аналіз змісту сучасних наукових розвідок також засвідчив значущість порушеної в статті проблеми. Наведемо короткий огляд досліджень, присвячених впровадженню основ демократії в освітній процес на різних рівнях. О.Вишневський, досліджуючи теоретичні основи сучасної української педагогіки, доводить актуальність проблеми і виокремлює зміст демократизації різних компонентів освітнього процесу, а саме:

- структура освіти – створення якісно нових типів закладів освіти (гімназії, ліцеї, коледжі тощо) і розширення прав та можливостей для дитини та її батьків щодо вибору того чи іншого закладу;
- управління освітою – децентралізація, громадський нагляд за освітніми закладами, відповідні методи менеджменту;
- процес навчання – партнерство, співробітництво, технологічна перебудова процесу навчання (відмова від фронтальних форм роботи, посилення ролі індивідуального підходу, стимулювання самостійності й активності кожного учасника освітнього процесу);
- зміст навчання – забезпечення можливостей дитини для власної повноцінної діяльності та розширення прав на вибір навчальних дисциплін відповідно до індивідуальних потреб і здібностей;
- кадрова політика – чіткий розподіл функцій суб’єктів освітнього процесу, формування у майбутніх педагогів технологічної компетентності (здатність

презентувати свій предмет так, щоб забезпечити і розвиток і виховання дітей, а не тільки засвоєння інформації), належне матеріальне забезпечення педагогічної праці;

- засоби навчання – мають забезпечувати індивідуалізацію освітнього процесу, оптимізувати самостійну роботу, сприяти розвитку (комп'ютери, посібники, роздаткові матеріали тощо) [2, с. 32].

Наведені положення акцентують на тому, що здійснюючи демократизацію освітнього процесу на різних рівнях слід комплексно вирішувати проблему, а реалізувати цей процес на практиці мають кваліфіковані педагоги. Зростає роль професійної педагогічної підготовки, яка також має базуватися на демократичних засадах.

Як вказує Н.Мачинська, професійно-педагогічний компонент педагогічної освіти доцільно спрямовувати на розкриття індивідуальних особливостей магістра з метою його професійного саморозвитку. Багатоваріантність педагогічної освіти магістрів, свобода вибору змісту, форм є важливою умовою її гуманізації [5, с. 17]. Саме такий підхід забезпечує демократизацію професійної педагогічної підготовки.

Л.Панченко вивчає особливості демократизації університетської освіти і вказує, що цей процес "...має забезпечити участь кожного, хто навчається чи навчає, забезпечує чи організовує, підтримує заклад освіти у виконанні його основної функції, в управлінні цим закладом. Останнє здійснюється на основі відкритості, прозорості його діяльності, доступності до інформації, підконтрольності будь-яких сфер чи напрямів роботи. Мова йде про державно-громадський характер управління освітою, задіяння механізмів, які дозволяють керівникові робити те, що передбачено законом, а громадськості – контролювати його діяльність, усе більш активне залучення механізмів самоуправління та самоорганізації" [8, с. 25].

Філософське розуміння природи демократичних цінностей, шляхи та механізми їх засвоєння студентською молоддю наводить С.Кострюков. У контексті дослідження ученим виокремлено систему цінностей, які відповідають сучасним уявленням про демократію, а саме: мир і суспільна злагода, працелюбство і добробут, людська і національна гідність, права і свободи громадянина, соціальна і правова захищеність людини, державність, пріоритет національних інтересів, порядність і моральність тощо [4, с. 8].

Зміст і структура демократичної культури сучасної молоді проаналізована в дисертаційній роботі О.Тараріної. Дослідниця виокремлює низку зовнішніх, внутрішніх та особистісних чинників, які впливають на становлення демократичної культури студентів в університетському середовищі, пропонує форми, методи і педагогічні умови ефективного її формування [11]. Під поняттям "демократична культура" О.Тараріна розуміє інтегровану характеристику особистості, що відображає рівень соціального розвитку людини, її прагнення й здатність до ефективної соціальної взаємодії на основі гуманізму [11].

Г.Назаренко вивчає проблему виховання культури демократизму учнівської молоді і розглядає означене поняття у цілісному поєднанні її складових: ціннісна сфера особистості, її спрямованість, самореалізація особистості-суб'єкта, демократична взаємодія з іншими соціальними суб'єктами [5, с. 69].

Отож, у наведених наукових розвідках спільним є те, що ключові поняття демократії розглядаються вченими як суспільний феномен, що формується і реалізовується у взаємодії з іншими людьми, відноситься до ціннісної сфери особистості, визначає поведінку, світогляд, впливає на діяльність і особистісну

самореалізацію. Важливе значення при цьому має соціальне середовище, в якому перебуває особистість. Якщо неформальні суспільні інституції не завжди базуються на демократичних засадах, то для освіти такі засади є основоположними. А майбутні педагоги мають самі засвоїти демократичні і громадянські цінності та навчитися передавати їх дітям у безпосередній професійній діяльності. Для того, щоб цей процес був послідовним і цілісним необхідно на всіх ланках освіти дбати про культуру демократії у змісті навчання і виховання, у взаємовідносинах суб'єктів освітнього процесу, в управлінні освітою тощо.

Використання поняття “культура демократії” у цьому процесі є найбільш доречним, на нашу думку. Не вдаючись до глибокого категоріального аналізу, зазначимо, що феномен культури вивчається у філософському, соціологічному, історичному, етнографічному, психологічному, педагогічному та інших аспектах. Наприклад, для філософії, як стверджує В.Касьян, культура – це увесь світ, у якому людина знаходить себе. Учений, на основі аналізу суттєвих ознак культури, виокремлює низку підходів до осмислення цього феномену, як-от: аксіологічний, діяльнісний, семіотичний, структуралістський, гуманітарний та ін. [3]. Також культуру розуміють як цілісний історичний феномен, систему норм і цінностей, складне особистісне утворення, якість людини [5, с. 66–67]. Це свідчить про універсальність і багатозначність поняття “культура”.

Отже культуру демократії в освітньому процесі доцільно розглядати із суспільної і особистісної позицій, а саме:

- як демократично обумовлена сукупність норм і правил, які регулюють систему суспільних відносин, діяльності, міжособистісну взаємодію суб'єктів в освітньому закладі і поза ним;
- як особистісна якість, яка визначає погляди, ставлення, способи поведінки, діяльності, взаємодії суб'єктів освітнього процесу на демократичних засадах.

Процес засвоєння цінностей демократії суб'єктами освітнього процесу, як вказують дослідники, має здійснюватися у трьох вимірах, а саме: пізнавальному, діяльнісному і культурному [6]. У контексті професійної педагогічної підготовки означені виміри мають свої особливості, оскільки майбутні магістри вже мають певний досвід, знання, одержані на попередніх етапах, відповідні цінності. Виникає потреба систематизувати і поглибити когнітивний компонент, у практичній діяльності закріпити здобуті демократичні цінності, а також сформувані педагогічні навички й уміння для того, щоб розвивати культуру демократії в дітей на різних етапах освітнього процесу. Окрім практичної педагогічної діяльності другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає також можливість здійснення особою управлінської та науково-педагогічної діяльності за відповідним профілем. Цінності демократичної культури мають обумовлювати усі перелічені види діяльності майбутніх магістрів.

Успішність формування культури демократії в майбутніх магістрів педагогічного профілю залежить від низки педагогічних умов, а саме:

1. Поглиблення знань майбутніх педагогів про свої права і умови, від яких вони залежать. Демократизація професійної підготовки у когнітивному вимірі здійснюється під час вивчення документів про права дитини, людини і громадянина загалом, а також у процесі засвоєння нормативно-правової основи майбутньої професії.

2. Стимулювання партнерства, співробітництва між суб'єктами освітнього процесу шляхом використання інтерактивних методів, розвитку критичного мислення, комунікативних навичок.
3. Вплив на становлення системи ціннісних орієнтацій, серед яких пріоритетне значення мають поцінування людської гідності, прав людини, визнання культурної багатоманітності, справедливості, рівності і верховенства права через зміст навчальних дисциплін, виконання практичних завдань, аналізу педагогічних ситуацій.
4. Реалізація принципів демократичної культури під час аудиторних занять, в безпосередній педагогічній діяльності (в процесі педагогічної практики), участі в заходах студентського самоврядування, а також в повсякденному житті і діяльності. За словами О.Будник, щоденні реалії практики слугують не тільки критерієм перевірки демократичних цінностей молоді, але й рушієм їх постійної переоцінки, оновлення та зміни всієї системи ціннісних орієнтацій [1, с. 212].

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми реалізації культури демократії у змісті професійної педагогічної підготовки майбутніх магістрів засвідчив, що необхідно враховувати як суспільний, так і особистісний аспекти. Визнання рівноправності, людської гідності, моральності і свободи мають супроводжувати підготовку майбутніх фахівців до педагогічної, управлінської, науково-дослідницької діяльності. Основними педагогічними умовами цього процесу є: поглиблення знань про права (загальнолюдські, громадянські, професійні тощо); використання форм і методів навчання на засадах партнерства між викладачем і майбутнім педагогом; вплив на ціннісну сферу особистості; реалізація принципів демократичної культури в освітньому процесі загалом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у потребі детальніше розкрити форми і методи реалізації демократичних цінностей в освітньому процесі вищої школи.

Література

1. Будник О.Б. Проблема формування демократичних цінностей майбутніх фахівців. *Молодий вчений*. №2 (17). 2015. С.210 – 213
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студ. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
3. Касьян В.І. Філософія : навч. посіб. К. : Знання, 2004. 406 с.
4. Кострюков С.В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період : автореферат дис... канд. філософ. наук: 09.00.10 ; Ін-т вищ. освіти АПН України. К., 2004. 150 с.
5. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
6. Навчаємо демократії : Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафедоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер : Пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко. Київ : Основа, 2011. Т. 1. 164 с.
7. Назаренко Г. Теорія і практика виховання культури демократизму учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : дис... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2016. 597 с.
8. Панченко Л. Значення демократії в університетській освіті. *Вища освіта України*. 2014. № 1. С. 21-27.
9. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII (зі змінами та допов.). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
10. Про програму “Демократична школа”. URL : <http://www.schools-for-democracy.org/about>
11. Тараріна О. Формування демократичної культури студентської молоді у навчально-виховному процесі університету : автореф... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2013. 22 с.
12. Швейцарсько-український проект “Розвиток громадянських компетентностей в Україні” (DOCCU). Паспорт проекту. URL : <https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/file/1.pdf>

References

1. Budnyk O.B. Problema formuvannia demokratychnykh tsinnosti maibutnykh fakhivtsiv. *Molodyi vchenyi*. №2 (17). 2015. S.210 – 213
2. Vyshnevskiy O. Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky : posibnyk dlia stud. Drohobych : Kolo, 2006. 326 s.
3. Kasian V.I. Filosofii : navch. posib. K. : Znannia, 2004. 406 s.
4. Kostriukov S.V. Formuvannia demokratychnykh tsinnosti studentskoi molodi v transformatsiinyi period : avtoreferat dys... kand. filosof. nauk: 09.00.10 ; In-t vyshch. osvity APN Ukrainy. K., 2004. 150 s.
5. Machynska N. I. Pedahohichna osvita mahistrantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu : monohrafiia. Lviv : LvDUVS, 2013. 416 s.
6. Navchajemo demokratii : Bazovi materialy z osvity dlia demokratychnoho hromadianstva ta prav liudyny dlia vchyteliv / R. Hollob, P. Krapf, O. Olafsdottir, V. Vaidinher; red. R. Hollob, P. Krapf, V. Vaidinher : Per. z anhl. ta adapt. L. I. Parashchenko. Kyiv : Osnova, 2011. T. 1. 164 s.
7. Nazarenko H. Teoriia i praktyka vykhovannia kultury demokratyzmu uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv : dys... d-ra ped. nauk: 13.00.07. Kyiv, 2016. 597 s.
8. Panchenko L. Znachennia demokratii v universytetskii osviti. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2014. № 1. S. 21-27.
9. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2014 r. № 1556-VII (zi zminy ta dopov.). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
10. Pro prohramu "Demokratychna shkola". URL : <http://www.schools-for-democracy.org/about>
11. Tararina O. Formuvannia demokratychnoi kultury studentskoi molodi u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu : avtoref... kand. ped. nauk: 13.00.07. Luhansk, 2013. 22 s.
12. Shveitsarsko-ukrainskyi proekt "Rozvytok hromadianskykh kompetentnosti v Ukraini" (DOCCU). Pasport proektu. URL : <https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/file/1.pdf>

Одержано статтю: 25.10.2018

Прийнято до друку: 28.11.2018

УДК: 373.21:7801

DOI: 10.15330/esu.14.166-172

Наталія Тарарак,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди (м. Харків, Україна)

Nataliia Tararak,

Doctor of pedagogical sciences, Professor,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University (Kharkiv, Ukraine)

kaf-music-art@hnpu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

FORMING OF ARTISTIC AND AESTHETIC TASTES IN CHILDREN OF THE SENIOR PRESCHOOL AGE BY MEANS OF MUSIC ART

В статті розглянуто проблеми формування художньо-естетичного смаку у дітей старшого дошкільного віку, розкрито виховний потенціал музичного мистецтва. Засоби музичного мистецтва розподілено за жанрами, формою виконавства, способами музичної виразності, метою і формами освоєння творів музичного мистецтва. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування художньо-естетичного смаку у дітей старшого дошкільного віку засобами музичного мистецтва. Уточнено критерії, за допомогою яких виявлено динаміку сформованості ціннісних орієнтацій у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, процес формування, музичне мистецтво.